

ANADOLU'DA PERS SATRAPLIK SİSTEMİ
THE SYSTEM OF PERSIAN SATRAPIES IN ANATOLIA

SEVGİ SARIKAYA *

Öz: Bu makalede, Akhaimenid İmparatorluğu'nun yönetim sisteminde Anadolu'daki satraplık teşkilatının analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Satraplıklarda bölgesel ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan çeşitli yönetsel değişiklikler söz konusudur. Ne var ki, epigrafik belgeler ve antik kaynaklarda her eyalet için idari biçimleri belirleyecek yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle var olan eksik verilere her satraplık merkezinde olması gereken ortak idari yapılar da eklenerek en azından bütün satraplıklar için geçerli hizmetli kadrosu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda makalede, eyaletlere satrap atama kriterleri; satrapların altındaki memur kadrosu; alt satraplık bölgeleri ve yönetim birimlerine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Çalışma, kullanılan verilerin derlendiği genel bir değerlendirmeye sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pers/Akhaimenid • Satraplık • Alt Satraplık Bölgeleri • Satrap • Hyparkhos

Abstract: The aim of this paper is to analyze the system of Persian satrapies in Anatolia. There are various administrative changes, consequences of the regional and cultural differences of each satrapy. However, in the ancient sources and from the epigraphic documentation there is insufficient information concerning this subject. For this reason, adding this data to the public administrative structure which must be included in the center of each satrapy, this paper aims to identify the complement of common officials for all satrapies. In this context, this work has focused on the satrap assignment criteria; the staff under the satraps; sub-satrapies and the local government/management units. The study ends with a general evaluation and compilation of the data employed.

Keywords: Persian/Achaemenid • Satrapy • Sub-Satrapies • Satrap • Hyparchs

Persler Klasik Dönem tarihinde antikçağın en önemli uygarlıklarından birini teşkil ettiler. Akdeniz havzasından Merkezi Asya'yı da içine alarak Kuzey Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yaklaşık 220 yıl boyunca hüküm sürdüler. Hindistan'dan Trakya'ya sayısız etnik gruba hâkimiyetleri altına aldılar. Böylelikle birçok başka kabileye mahsus unsurlardan beslenen, kültürel sınırları aşan yeni bir uluslararası düzen inşa ettiler. Genel itibariyle Pers tarihine bakıldığında imparatorluğun kuruluş ve gelişme aşamalarındaki son derece yetkin askeri güçleri sayesinde ele geçirdikleri yerlerde uyguladıkları yönetim organizasyonlarındaki başarılarıyla ön plana çıkmaktadırlar. Bunu yaparken yürürlüğe koydukları en önemli idari yapı, büyük ölçüde Asurlardan devşirdikleri ve Roma'dan Osmanlı İmparatorluğu'na, Almanya'dan ABD'ye kadar değişik uygarlıklar ve toplumlar tarafından örnek alınıp zaman içinde geliştirilerek kullanılan satraplık/eyalet sistemidir. Bu sistemin ilk kez MÖ 539 yılında Kyros tarafından yürürlüğe geçirildiği ve imparatorluk genelinde satraplıklar kurulduğu bilinmektedir. Batı Anadolu'da teşkil edilen Sardeis ve Daskyleion bu satraplıklar ara-

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya.
sevgisarikaya@akdeniz.edu.tr

Burada okuyucuya sunulan çalışma Birinci Anadolu Uygarlıkları Sempozyumu'nda (Muğla, 22-23 Ekim 2015) bildiri halinde verilen "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi" başlıklı çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

sında sayılmaktadırlar¹. I. Dareios'un ise, bu sistemi gözden geçirip geniş çapta tekrar düzenleyen ve nerdeyse son halini veren kral olduğu kabul görmektedir. I. Dareios Anadolu'da Kappadokia, Kilikia ve Armenia'nın da yer aldığı yeni eyaletler oluşturmuştur². Bunun yanı sıra egemenlik altındaki halkların krallığa vermeleri gereken ilk düzenli ve kesin haraç (Eski Persçe: *baji*; Hellence: *phoros*) ödeme tutarlarını belirlemiştir³. Haraç ve vergi miktarının, satraplar vasıtasıyla yapılan ekonomik piyasa araştırmasının ardından her satraplığın rahatlıkla ödeyebileceği meblağa göre tespit edilmesine özen gösterilmiştir⁴. Bu yüzden Hellenler nezdinde yaptıkları düzenlemeler özelinde Kyros "baba", Dareios ise "tüccar" şeklinde adlandırılmıştır⁵.

Bu yönetim sisteminde eyaletler, Eski Persçe'de krallığın koruyucusu ya da kralın himayecisi manasına gelen *xšaçapāvan*⁶ ve Persçe harflerin Hellence'ye dönüştürülmesiyle elde edilen sıklıkla *satrapes* ya da *hyparkhos* şeklinde zikredilen satraplar/valiler⁷ aracılığıyla yönetilmekteydi. Satraplar yalnızca kral tarafından atanmaktaydı ve Roma'daki gibi *Senatus* veya ona eş değerde bir merciinin tayini söz konusu değildi. İmparatorluğun idari yapısında satraplıklara yedi Pers soyunun; kral ailesinin üyelerinin ve *dynastes*'lerin görevlendirildiği üç tür satrap ataması dikkat çekmektedir⁸. Ancak her satraplık için standart bir atama bulunmadığından tek bir satraplıkta bu üç grupla karşılaşmak mümkündür. Yediler ve kral ailesi üyelerine geleneksel olarak belirli ve sürekli bir eyalet verilmemişken; *dynastes*'lerin elindeki satraplıklar için böylesi bir durum geçerli değildir. Büyük Kralın uzaktan akrabalarının tayin edildiği idari bölgelerin yedi Pers soyunun temel satraplık bölgeleriyle yakın bağlantısı vardır. Herodotos'un (III. 68-70; 77) sıklıkla *protoi* (önde gelenler/ilkler) şeklinde nitelediği yediler, Pers aristokrasisi arasında seçkinlik nişanesinin öncüsüdür⁹.

¹ Hdt. III. 120-127; ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 F 9 (8) 'Ktesias'= Phot. *Bib.* 72. 37a; Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 7-8; Zonar. *epit. hist.* I. 260. 1-16.

² Hdt. III. 89-94. Armenia ile Kappadokia Satraplığı'nın I. Dareios tarafından kurulmasına ilişkin ayrıca bk. *FGrHist* III C 1 688 F 13 (20-21) 'Ktesias'.

³ Hdt. III. 89; Plat. *Leg.* III. 694a-695c; *FGrHist* II B 128 F 3a 'Polykleitos'= Strab. XV. 3. 21 c. 735.

⁴ Plut. *mor.* III. 172 f. *Regum* 2; Polyain. *strat.* VII. 11. 3 'Dareios'.

⁵ Dareios tüccar/seyyar satıcı (*kapelos* [κάπηλος]); Kambyses despot (*despotes* [δεσπότης]); Kyros ise baba (*pater* [πατήρ]) şeklinde anılmaktaydı (Hdt. III. 89; Plat. *Leg.* III. 694a; ayrıca bk. Ksen. *Kyr.* VIII. 8. 1-2; Diod. IX. 24).

⁶ Kent 1953, 181; Lehman-Haupt 1964, col. 82; Klinkott 2005, 28-29.

⁷ Lehman-Haupt 1964, col. 82.

Antik kaynaklarda satrap terimi için kesin ve sabit bir kullanım yoktur. Satrap bazen *satrapes* bazen *hyparkhos* (Hdt. III. 70; 126; IV. 166; V. 25; 73; 123; VI. 1; 30; 33; 42; VII. 6; IX. 113; Arr. *anab.* I. 12. 8) bazen de *arkhon* gibi çeşitli terimlerle ifade edilmekteydi. Bunlara ilaveten *praefectus*, *praetor* (Corn. Nep. *Dat.* XIV. 2. 5; Curt. IV. 6. 2; Plin. *nat.* VI. 30 [120]), *praesse* (Curt. III. 4. 3; Corn. Nep. *Kon.* IV. 5. 3) gibi çok çeşitli unvanlarla veya dolaylı tanımlarla da verilmektedir. Alt kademedeki görevliler ya da farklı misyonlar için de kullanılan bu kavramların anlam çeşitliliği bir kişinin satrap olarak saptanmasını zorlaştırmaktadır (Tuplin 1987, 114 dn. 22; Wiesehöfer 2003, 101). Diğer taraftan bu terimlerin geçtiği antik kaynaklar tek tek değerlendirilmektense, birbirleriyle kıyaslamalı analiz edilmek suretiyle satraplar tespit edilebilmektedir. Bunun yanı sıra antik yazarların, satrapların adlarını sıklıkla yönettikleri eyalet bölgeleriyle birlikte anmaları bu üst düzey yöneticilerin belirlenmesinde önemli kriterlerden bir diğeridir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için ayrıca bk. Debord 1999, 23-29.

⁸ Klinkott 2005, 47; Sarıkaya 2015, 176 vd.

⁹ Yediler ailesinin seçkinlik nişanesinin uzantısını Roma Cumhuriyet Dönemi'nde devrin önemli krallarının, soylarını Pers Yedilere dayandırmasıyla görmek mümkündür. Bunlar arasında en dikkat çeken Mithradates VI Eupator'dur. Pontos kralı (MÖ 120-63), soy ağacını baba tarafından imparatorluğun kurucuları Büyük Kyros ve I. Dareios'a; anne tarafından ise, Büyük İskender ve Seleukos I Nikator'a dayandırır (App. *Mithr.* 112; 115-117; Iust. XXXVIII. 7. 1; Tac. *ann.* XII. 18. 2). Buna karşın Polybios (V. 43. 2), Diodoros (XIX. 40. 2) ve Florus'a

Bu yüzden Perslerin en seçkin zümresini meydana getirirlerdi ve kralın yakın çevresinde önemli görevler üstlenirlerdi. Ayrıca aralarında evliliğe dayalı akrabalık ilişkileri yaygındı. Bu sebepten kral ailesi üyeleri kısmen yedi Perslerin ana eyaletlerinde de görülebilmekteydi. Yedilerin atandığı temel satraplıkların başında Armenia¹⁰ ve Kappadokia gelmektedir¹¹. Bunun yanı sıra Sardeis satrabı Tissaphernes ile Rhosakes örneklerinden anlaşıldığı üzere Lydia satraplığında da böylesi bir atamanın gerçekleştiği bilinmektedir¹². Yedilerin soyundan gelenler, haraçtan muafiyet gibi kalıtsal çeşitli imtiyazlara sahiptiler. Bu ayrıcalıklar göreve getirildikleri eyalet bölgelerine değil; yalnızca kendilerine bahşedilmekteydi. Eyaletler ise satraptan kaynaklanan özel bir statü kazanmaktaydı¹³.

Kral ailesine mensup satraplıklar kendi içinde kralın uzak akrabalarının atandığı ve veliahtların tayin edildiği iki ana gruba ayrılabilir¹⁴. Doğu ve Batı olmak üzere iki eyalete bölünerek yönetilen Armenia aynı zamanda kralın uzak akrabalarının idaresine verilen eyaletler grubuna girmektedir¹⁵.

(*epit.* I. 40. 1) göre ise Pontos kral hanedanı, Mag Gaumata/Smerdis'i öldüren yedilerden birinin soyundan geliyordu. Ayrıca kral, ataları gibi Persçe etimolojiden türeyen Mithra verdi/Mithra'nın hediyesi anlamındaki Mithradates adını taşımaktaydı (Arslan 2007, 123 dn. 154; 550). Aynı şekilde Kommagene Kralı I. Antiochos (MÖ 69-36) da devasa anıt mezarında soyunun Perslere (Büyük Dareios) ve Hellenlere (Makedonya/İskender) dayandığını dile getirmektedir (Şahin 1998, 31 str. 24; 34; OGIS 388-389; ayrıca bk. Facella 2009, 379-409). Quintus Curtius (IV. 12. 8) ise Orsines'i, Kyros'a kadar uzanan yedi Pers soyundan biri ve Pasargadai kabilesinin şefi şeklinde zikreder.

¹⁰ Strabon (XI. 14. 15 c. 532) Armenia hanedanlığının kökeninin yedilerden biri olan Hydarnes'in soyundan Orontes'e kadar uzandığını; bu nedenle Armenia satrabının haraçtan muaf tutulduğunu belirtir. MÖ yak. 522 yılında yalancı krallar öncülüğünde Dareios'a karşı Media'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmiştir (DB col. II. 24; Kent 1953, 123 col. 25. 2. 18-29). MÖ 480 yılında ölümsüzlerin komutanlığını yapan Hydarnes (Hdt. VII. 83) ile Pers ordusunda bir diğer komutanlık görevini icra eden Sisamnes'in söz konusu Hydarnes'in oğlu olmaları mümkündür (Hdt. VII. 66). Hydarnes'in ailesiyle II. Dareios'un hükümdarlığı sırasında yeniden karşılaşmaktadır. Dareios'un oğlu Artakserkses Hydarnes'in kızı Stateira'yla; Hydarnes'in oğlu Teritukhmes kralın kızı Amestris'le evlenmiştir (FGrHist III C 1 688 F 15 (55) 'Ktesias' = Phot. Bib. 72. 41b38-43b2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Briant 2002, 136 vd; 589-590.

¹¹ Diodoros (XXXI. 19. 1-40) Kappadokia krallarının şecerelerini Pers kralı Kyros'a ve yedilerden Anaphas'a (Otanese?) dayandırmakta; Anaphas'ın cesaretinden ötürü Perslere *phoros* ödemesi koşuluyla Kappadokia satraplığının bahşedildiğini aktarmaktadır. Diodoros'un zikrettiği Anaphes, Otanes'le özdeşleştirilmektedir (How – Wells 1975⁸ I, 275; 279; Dandamaev 1989, 104). Herodotos'un (III. 68) aktarımından bilindiği üzere yediler arasında Kyros'la akrabalık bağına sahip tek kişi Otanes'ti. Ancak Herodotos (III. 83-84; 141-147) Otanes'e çeşitli imtiyazlar tanıdığını ve askeri faaliyetlerini aktarırken Kappadokia'ya satrap atandığına dair herhangi bir veriye değinmez. Kappadokia krallarının Otanes hanesiyle özdeşleştirilmesinin nedeni Diodoros ve Polybios'un farklı versiyonlarla aktardıkları yerel söylencelerden kaynaklanmaktadır. Herodotos (II. 43; III. 68-72; 80-81; 83; 88; 144; 147; 149), Diodoros (XXXI. 19. 1-40) ve Polybios'un (V. 43; fr. 166) anlatıları birbiriyle örtüşmemektedir. Bu nedenle Anaphes'in Otanes olma ihtimali ve Dareios'un onu Kappadokia satraplığına atayıp atamadığı tam olarak bilinmemektedir (Briant 2002, 132-134).

¹² Lydia satrabı Tissaphernes yedilerden Hydarnes ailesine mensuptur (TAM I 14; ayrıca bk. Dandamaev 1989, 260; Chaumont 1990, 593 dn. 93). Diodoros'un (XVI. 47. 2) anlatısından, Lydia ve Ionia satrabı Rhosakes'in yedi Pers soyundan geldiği bilinmektedir. Ancak Rhosakes'in yedilerden hangi aileye mensup olduğu bilinmemekle birlikte Tissaphernes gibi, Hydarnes soyuna dâhil olması mümkündür.

¹³ Klinkott 2005, 52 vd.

¹⁴ Klinkott 2005, 53 vd.

¹⁵ Orontes, rütbesi indirilmeden önce Doğu Armenia'da valilik yapmıştır ve II. Artakserkses'in kızı Rhodogune ile evlidir (Ksen. *Anab.* II. 4. 8-13; III. 4. 13; 5. 17; Plut. *Artaks.* XXVII. 4). Batı Armenia'nın satrabı Tiribazos ise, II. Artakserkses'in diğer bir kızı Amestris'le evliydi (Ksen. *Anab.* IV. 4. 3; Plut. *Artaks.* XXVII. 4).

Veliahtların tayin edildiği satraplıklara Büyük Kralın tahta çıkma ihtimalleri düşük olan oğulları arasından seçilmekteydi. Atamalar esas itibariyle haleflik sistemine göre gerçekleşmekteydi. Anadolu'dan Sardeis, veliaht yetkisine sahip kral oğullarının tayin edildiği eyaletler arasında ön plana çıkmaktadır. MÖ yak. 522 yılında Pers kralı I. Dareios, kardeşi I. Artaphrenes'i Sardeis satraplığına getirmiştir¹⁶. MÖ 407 yılında II. Dareios krallıktan feragat etmesinin bir nevi telafisi olarak oğlu Genç Kyros'u olağan üstü yetkilerle donatıp Sardeis'e satrap atamıştır. Lydia'nın yanında Büyük Phrygia ve Kappadokia'nın idaresini; Kastolos Ovası'nda toplanan bütün birliklerin komutanlığını (*strategos*) ve *karanos*'unu¹⁷; ayrıca eyaletteki bazı kentlerden toplanan *phoros*'ları vermesi gibi geniş imtiyazlar bahşetmiştir¹⁸. Bunun yanı sıra Dareios III Kodommanos'un Armenia'ya satrap atanmasıyla¹⁹ bu eyalet de veliaht grubuna dâhil olmuştur. Böylelikle Armenia sadece Yedi Pers soyundan kaynaklanan imtiyazlı temel satraplıklardan biri değil; aynı zamanda kralın en yakın akrabasına emanet edilmiştir. Dolayısıyla eyaletin imtiyazı, kral ailesine mensup bireylerin görevlendirilmesiyle yükseltilmiştir.

Dynastes'lik ataması, yediler ve kral ailesindeki gibi soya dayanan bir imtiyaz niteliğinde değildi. Bilakis satrap yetkisini üstlenen kişinin özel yeteneği, başarılı edimleri ve sadakatinin kral nezdinde birer takdiri idi. Kral beğendiği kişiyi onurlandırmak için satraplık yetkisini ailesine vererek bu atamayı geleneksel hale getirebilirdi. Ancak bunun devamlılığı sürece bağımlı olup garanti edilmezdi. *Dynastes*'lik sistemi süreklilik arz etmesi bakımından da yediler ve kral ailesi atamalarından farklılık arz etmektedir. Akhaimenid İmparatorluğu'nda Kilikia gibi yürütme erkinin vasal krallara verildiği bazı bölgeler bilinmekle birlikte²⁰, *dynastes*'lik sisteminin uygulandığı ilk satraplık Daskyleion'dur²¹. Bu atama kriteri eyaletin kuruluşundan itibaren uygulanmaya çalışılsa da; ancak MÖ yak. 478 yılından MÖ 354/353 yılına kadar Pharnakes ailesine intikal etmesiyle satraplığın en belirgin özelliği haline gelmiştir²². Eyaletlerin kuruluş tarihleri göz önünde bulundurulduğunda Daskyleion model alınarak diğer satraplık bölgelerine de bu sistemin uygulandığı varsayılabilir. Bunlara

¹⁶ Hdt. V. 25; 30; 123; VI. 42. MÖ 495 yılının Kasım ayına tarihlenen Persepolis tabletinde Artaphernes'in Küçük Asya'daki satraplığı belgelenmektedir (PF 1404: Hallock 1969, 396; Wiesehöfer 2003, 113).

¹⁷ Eski Persçe'de savaşçı birlik, ordu manasına gelen *kāra* kelimesinden Hellence'ye *kápaυoc* şeklinde geçmiştir. Eski Persçe'de *kāra* aynı şekilde halk için de bir niteleme olarak kullanılmaktadır. Egemenlik alanının genişlemesiyle sadece Perslerin oluşturduğu bu ordu, zamanla Medleri ve Doğu İran kavimlerini de bünyesinde barındırmıştır. Hellenler tarafından Genç Kyros için kullanılan *karanos* (*kápaυoc*) unvanı, Küçük Asya'nın özgül yetkilerle donatılmış askeri kumandanı anlamına gelmekteydi (Wiesehöfer 2003, 101; 140; ayrıca bk. Binder 2008, 90 vd.).

¹⁸ Ksen. *Anab.* I. 1. 2; 9. 7; *Hell.* I. 4. 3; II. 1. 14. Plutarkhos (*Artaks.* II. 3) Kyros'un *Λυδίας σατραπίης καὶ τῶν ἐπὶ θαλάσῃ σατραπήος/Kyros Lydia satrapı ve deniz kıyısındaki kentlerin strategos'u* olarak görevlendirildiğini aktarır.

¹⁹ Pomp. *Trog.*= *Iust.* X. 3. 4-5; ayrıca bk. Klinkott 2005, 54 dn. 36.

²⁰ Hdt. I. 74; V. 118; VII. 98; *Aiskh. Pers.* str. 326; Ksen. *Anab.* I. 2. 12; Diod. XIV. 20. 1-3.

²¹ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bk. Sarıkaya 2015, 180-192.

²² I. Artabazos: Thuk. I. 129; I. Pharnabazos: Thuk. II. 67. 1; II. Pharnakes: Thuk. II. 67. 2; V. 1; Pharnabazos II: Thuk. VIII. 6; Diod. XIII. 104. 6; Ariobarzanes: Ksen. *Hell.* I. 4. 7; V. 1. 28; Pomp. *Trog./Iust.* X; Artabazos II: Diod. XV. 91. 2-7; XVI. 22. 1-2; 34. 1; 52. 3. Ayrıca bk. Weiskopf 1989, 50-64; Balcer 1995, 299 vd.; 1988, 18 vd.; Klinkott 2005, 48 dn. 4; Sarıkaya 2015, 183 vd.

Karia'da Hekatomnides ile Kappadokia'da Anaphas (Diod. XXXI. 19. 1-40) ile Kamisares²³ ailesi örnek gösterilebilir²⁴. Bunun yanı sıra Karia ve Kilikia Perslerin değil, yerel hanedanlığın satraplık görevini üstlenmesi, imparatorluk idari sistemine bağlı; ancak yerel seçkinler tarafından idare edilmesiyle diğer satraplıklardan ayrılmaktadır.

Satrabın yönetim sahasının genişliği nedeniyle bölgesinde asayiş, güvenlik, vergi ve haraçların aksatılmaması adına görev yapan satrap yardımcılarının yani *hyparkhos*'ların başını çektiği geniş bir memur kadrosu bulunurdu. Satraplıklarda bölgesel farklılıklardan kaynaklanan yönetsel değişiklikler söz konusuydu. Siyasi birimlerin bu farklılığından ötürü değişik memur kadrosu yer alırdı. Bunların ancak belirli bir kısmı antik kaynaklar ve epigrafik belgelerle tespit edilebilmektedir. Bu yetersiz malzemelere satraplıklarda bulunan ortak idari yapılar da eklenerek en azından bütün eyaletler için geçerli genel hizmetli kadrosu bir nebze de olsa belirlenebilmektedir. Her satraplıkta olması gereken idari yapılar satrabın sarayı, hazine dairesi, arşiv odası, garnizonlar, kale/hisar, ambarlar, ekim alanı/çiftlik, *paradeisos* ile sosyo-ekonomik, etnik-dilsel yansımalarıyla birlikte kült kurumlarıdır²⁵.

Satrapın ve üst düzey yöneticilerin görevi Pers idari sistemine aitti. Satraplık vazifesinde öncelik genellikle Perslere tanınmaktaydı; hazinedarlık, kâtiplik gibi önemli pozisyonlar eyaletten eyalete değişiklik gösterse de Pers, Babil, Mısır gibi Sami kökenli halklara bahşedilmiş olmalıdır. Diğer yandan Kilikia gibi vasal kral tarafından²⁶ idare edilen satraplıklarda hizmetli kadrosunun çoğunluğunu yerel seçkinler oluşturmuş olsa gerektir. İmparatorluğun idari politikasına bakıldığında tebaalarını Persleştirmek için çok az girişimde buldukları anlaşılır. Kentlerin politik ve yerel yönetim yapısına pek dokunulmamış; *boule* (danışma meclisi), *demos* (halk meclisi), tiranlık, vasal krallık gibi kentlere ya da bölgelere özgü yönetim biçimlerinin devamlılığı sağlanmıştır. Bu bağlamda hizmetli kadrosunun çoğunu daha fazla sorumluluk, inisiyatif ve hesap veren yerel yönetim oluşturmaktaydı. Eski ve önceden var olan idari sistemlerin yönetim pozisyonları, çoğunlukla Perslere sadakatinin kanıtlanmış yerel beyliklere, tiranlara ve vasal krallara verilmekteydi. Halklar bu yerel seçkinler tarafından daha iyi temsil edilmekteydiler. Bu sorumlu kişiler, yerel yönetimle kraliyet sistemi arasında bir bağlantı oluştururdu. Buna göre eyalet bünyesindeki soyluların yöneticinin mutlak otoritesine eklenmesi koşuluyla, satrabın idaresi ve yetkisiyle daha iyi yönetilir ve yönlendirilirdi. Satrap yardımcılarının yani *hyparkhos*'ların sayısı birden fazla olmakla birlikte eyalet bölgesinin genişliğiyle doğru orantılı ihtiyaca göre değişiklik arz etmiş olsa gerektir²⁷. Satrap

²³ Kamisares, Kappadokia Satraplığı'na getirilmiş; ardından Pers kralı II. Artakserkses tarafından yerine oğlu Datames atanmıştır (Diod. XV. 91. 2; Corn. Nep. *Dat.* XIV. 1. 1). Ancak Satrap Ayaklanması'ndan sonra, isyanın elebaşlarından Datames bu görevden alınmıştır.

²⁴ Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Klinkott 2005, 47.

²⁵ Asher *et al.* 2007, 481.

²⁶ Kilikia kralları antik kaynaklarda sıklıkla syennesis *epitheton*'uyla birlikte zikredilmekteydi. Bunun yanı sıra genellikle kral (*basileus*) şeklinde bahsedilirken bazen yönetici (*aparkhos/arkhon*) bazen de hanedan (*dynastes*) ibareleri de kullanılmaktaydı. Hdt. I. 74; V. 118 (βασιλεύς); VII. 98; Aiskh. *Pers.* str. 326 (Κιλίκων ἄπαρχος); Ksen. *Hell.* III. 1. 1 (τὸν τῆς Κιλικίας ἄρχοντα); *Anab.* 1. 2. 12; 23 (βασιλεύς); 2. 21-27; 4. 4; *Kyr.* VIII. 6. 7-8; *FGrHist* III C 1 688 F 16 (63)= Phot. *Bib.* 72. 43b24 (βασιλεύς); Diod. XIV. 20. 1-3 (ὁ τῆς Κιλικίας δυναστεύων); Zonar. *epit. hist.* I. 260.

²⁷ Antik kaynaklar ve epigrafik belgelerin aktarımından Sardeis satrabının hizmetinde görev yapan *hyparkhos*'lara ilişkin daha fazla bilgi edinilmektedir. Bunlardan Ionia *hyparkhos*'u Tamos (Thuk. VIII. 31; 87); Stages (Thuk.

hyparkhos'ları atama ve azletme yetkisine sahipti. Bu göreve Perslerin önde gelenleri seçildiği gibi, yerel seçkinler de getirilebilmekteydi²⁸. *Hyparkhos*'un emrinde genellikle aynı mertebede özel bölgesel idareciler yer almaktaydı. Bu kişiler alt bölümlerden toplanan vergi ve haraçları *hyparkhos*'a teslim etmekteydiler. Onlar da satrapa vermekteydiler²⁹.

Boyunduruk altındaki halkların temel vazifeleri bağlılıklarının ve sadakatlerinin temsili olarak haraç ve vergi vermektir. İmparatorluğun satraplık bölgeleri şeklinde düşünülen; ancak daha ziyade haraç vermekle yükümlü halklar dizelgesinden ibaret olduğu anlaşılan Dareios'un *dahyāva* halklar ya da ülkeler³⁰ ile Herodotos'un (III. 90-96) *nomoi/arkhai* (satraplık) listelerinde bu yükümlülük açıkça belirtilmektedir. Satrap, toplanılan vergi ve haraçlardan büyük kralın payını yılda bir kez ya emrindeki ya da kraliyet merkezinden görevlendirilen üst düzeyde memurlar vasıtasıyla Susa ya da Persepolis'teki kraliyet hazinesine gönderirdi³¹. Haraçlardan geriye kalan ise askeri birliklere ve satrapın emrinde çalışan memur/hizmetlilere maaş olarak dağıtılmaktaydı. Eyalet bölgelerinde toplanan yıllık vergi ve haraçlar, ilgili mercilere verilene kadar satraplık merkezindeki müstahkem surlarla çevrili ve garnizon komutanları tarafından güvenliği sağlanan hazine dairelerinde korunmaktaydı³². Bu hazineler, Elamca *kapnuškira*³³ ve büyük ihtimalle Eski Persçe *ganzabara*³⁴ kelimesinden Hellençe'ye geçen *gazophylaks*³⁵ şeklinde nitelendirilen sorumlu hazinedarlar tarafından muhafaza edilmekteydi. Onların alt kademelerinde çeşitli maliye işçileri çalışmaktaydı³⁶. Her eyalet merkezlerindeki devlet hazinelerinde hizmet vermekteydiler. Haraçların önemli kısmını değerli metallerin yanı sıra mahsul ve hayvan ürünleri meydana getirmekteydi. Bunlar satraplık bölgesindeki garnizonlara ya da buraya gelen askerlere ve satrapın emrinde çalışan hizmetlilere maaş ya da iâşe olarak yeniden dağıtılmaktaydı³⁷. O zamana kadar bunlar kısmen ya da kısa süreliğine eyalet

VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) ve Lydia *hyparkhos*'u Droaphernes? bilinmektedir (SEG XXIX 1205; XXXV 1253; XXXVI 1089; XLVI 1531); Lykia'da *hyparkhos*'tan ziyade *arkhontes* ibaresi kullanılmaktaydı (SEG XXVII 942).

²⁸ Satrap Pharnabazos tarafından Daskyleion Eyaleti'nin alt satraplık bölgelerinden Aiolis'e *hyparkhos* atanan Dardanoslu Zenis ve Mania bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-11).

²⁹ PFT 2070 (Hallock 1969, 640 vd.); Aristot. *Oecon.* II. 2. 13; ayrıca bk. Klinkott 2005, 206 dn. 236.

³⁰ DPe 2 (Kent 1953, 136 vd. 2. 5-18): *benden korkan ve bana vergi/haraç getiren halklar/ülkeler*; DNa 3 (Kent 1953, 137 vd. 3. 15-30): *onlara hükmettim; onlar bana vergi/haraç getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar*; DSe 3 (Kent 1953, 141 vd. 3. 14-30): *onlar bana vergi/haraç getirdiler; benim tarafımdan ne buyrulduysa yaptılar*.

³¹ PFT 1357 (Hallock 1969, 383); ayrıca bk. PFT 1342 (Hallock 1969, 379); Koch 1992, 66; Klinkott 2005, 204.

³² Daskyleion'daki hazine için bk. *Hell. Oxy. fr. Lond.* XXII (XVII). 1-3= *FGrHist* II A F XVII (1-4). Sardeis için bk. Diod. XVII. 21. 7; Arr. *anab.* I. 17. 3; Mısır için bk. Hdt. II. 149; Susa için bk. Esther 3. 9; 4. 7. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tuplin 1987, 128 dn. 73.

Bununla birlikte Aiolis *hyparkhos*'u Dardanoslu Mania'nın hazinesi Gergis'teki konutunda yer almaktaydı (Ksen. *Hell.* III. 1. 15; 26-28).

³³ Hallock 1969, 709; ayrıca bk. Briant 1982, 20; 76; Wiesehöfer 2003, 117; Kuhrt 2007 II, 414. Elamca hazine *kapnuški*; Eski Persçe *ganza* kelimesine tekabül etmektedir (Hallock 1969, 709; Briant 2002, 428).

³⁴ Hallock 1969, 708; Wiesehöfer 2003, 117; ayrıca bk. Briant 2002, 428 vd; Klinkott 2005, 405 dn. 59.

³⁵ Strab. XII. 3. 28 c. 554; 5. 2 c. 567; XIII. 4. 1 c. 623; XIV. 5. 10 c. 672; XVI. 2. 40 c. 763; Ioseph. *Ant. Iud.* XI. 1. 3; 11. 2; 13. 3; 14. 3; Plut. *Demetr.* XXV. 7. 6; 8. 4; ayrıca bk. Diod. IX. 2. 2; XVII. 74. 5. 2; Strab. XII. 3. 28 c. 555; 5. 2 c. 567; XIII. 4. 1 c. 623; Ath. *Deip.* VI. 78; Suda γ 8 s.v. <Γάζα= Gaza> ve <Γαζοφυλάκιον= gazophylakion>; Hes. *lex.* γ 36 <γαζοφυλάκιον= gazophylakion>. *Thesaurοphylaks* (θησαυροφύλαξ) ibaresi için bk. Diod. XVIII. 58. 1; XIX. 18. 1.

³⁶ PFT 864-866; 877-879; 1013-1015; 1120; 1158 (Hallock 1969, 29; 249-250; 253-254; 294; 326; 335).

³⁷ PFT 879-903 (Hallock 1969, 254-259).

bölgesindeki ambarlarda depolanmaktaydılar. Bu yeniden paylaştırmadan ve en azından giderlerin onaylanmasından aynı şekilde satrabın bizzat kendisi sorumluydu. Doğal olarak satrabın emri altında bu depolama işlemiyle görevli başlarını Elamca *ullira* (tedarik memurları), Eski Persçe *mullira* şeklinde adlandırılan memurların³⁸ çektiği çeşitli hizmetli kadrosu bulunmaktaydı³⁹. Bunların dağıtımıyla da depolamakla yükümlü aynı hizmetliler ya da farklı görevliler söz konusu olmalıdır. Persepolis tabletlerinde bölgesel ya da yerel düzeyde hububat, şarap/bira, meyve, büyük ve küçükbaş hayvanların depolandığı ambarlarda çalışan yetki düzeylerine göre görevliler belirlenmiştir. Üst kademelerinde depo kâhyanları veya ambar yöneticileri (*amparabaraš*), hububat (*tumara*), şarap (*kutira*), sığır bekçisi vardır⁴⁰. Ustabaşılar altında gruplar halinde toparlanmış ve muhtemelen büyük bölümünü yerel insan kaynaklarının oluşturduğu işçiler (Elamca: *kurtas*), hiyerarşinin en alt kademesini teşkil etmekteydiler⁴¹.

Satrapların altında kral tarafından atanması olası kraliyet kâtipleri (*grammatisths basileios*) bulunmaktaydı⁴². Muhtemelen tıpkı Persepolis'te olduğu gibi, satraplar ile *hyparkhos*'lar, kâtipler ve yardımcı personele sahip bir kalem odası tarafından destekleniyorlardı. Mısır satrabı Arsames'e ilişkin Aramca bir yazıtta geçen eyalet yazmanları ibaresi bu veriyi doğrulamaktadır⁴³. Ksenophon (*Anab.* I. 2. 20) yüksek derecede görevli olduklarını vurgulamak amacıyla onlardan 'kraliyet erguvanı giyenler' (*phoinikistes basileios*) şeklinde bahseder⁴⁴. Bu yazmanların başlıca görevleri krallıktan gelen tebligat, buyrultu, dikteleri ve merkezle yazışma dokümanlarını okuyup kayda geçirmektir⁴⁵. Bu evrakları satraplık merkezinde yer alan arşivlerde muhafaza etmekteydiler. Ayrıca satrapa yapılan başvurular bölgesel bürokrasinin kalbi olan satraplık merkezlerine gönderilir, kent arazisini ve gelirini etkileyen yerel kararları onaylayan satrabın verdiği hükümlerin bir nüshası ilerde gerekir de açılıp bakılmak istenirse diye arşiv depolarına kaldırılırdı. Bunun yanı sıra satraplar ve *hyparkhos*'un vazifelendirdiği yargıçlar, defter tutucular, denetçiler, resmi elçilerin refakatçileri olmak üzere gezici kişilerin seyahatlerinde konaklayacakları yerler, kalacakları süre zarfı ve kendilerine tahsis edilen erzakların yazıldığı belgeleri de hazırlamaktaydılar. Kraliyet sarayında olduğu gibi eyalet merkezlerinde de Eski Persçe *paridaida*, Elamca *partetaš* ve Hellençe *paradeisos* diye adlandırılan⁴⁶ bahçelerde çeşitli işçi kadrosu hizmet vermekteydi. Genellikle sebze, meyve plantasyonları ve av hayvanlarıyla donatılmıştı⁴⁷. *Paradeisos*'taki tarlalar ve ağaçlarla ilgilenen çiftçiler, bahçıvanlar; hayvan üreticileri ve yetiştiricileri; gerekli alet-hırdavatların imalatıyla görevli

³⁸ PFT 234-235; 1943-1948; 1962-1964 (Hallock 1969, 129-130; 526-546; 570-573).

³⁹ PFT 234-235; 1943-1948; 1962-1964 (Hallock 1969, 129-130; 526-546; 570-573).

⁴⁰ Hallock 1969, 57 vd.

⁴¹ Wiesehöfer 2003, 116 vd; ayrıca bk. Tuplin 1987, 115.

⁴² Hdt. III. 128. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Tuplin 1987, 118-120.

⁴³ Porten 1996, 113 vd. B 10.

⁴⁴ Hes. *lex.*φ697 <φοινικιστή<= *phoinikistes*>; ayrıca bk. Asher *et al.* 2007, 511.

⁴⁵ Hdt. III. 128; VII. 100; VIII. 90.

⁴⁶ Hallock 1969, 15; Hinz 1975, 179; Dandamaev 1984, 113. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Kawami 1992, 81-100, Bremmer 1999, 1-20.

⁴⁷ Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; 33; *Oecon.* IV. 18-25; *Kyr.* I. 3. 14; 4. 5; 4. 11; VIII. 1. 38; 6. 12; Diod. II. 10. 2-6; 13. 1-3; V. 19. 2; XIV. 80. 2; XVI. 41. 5; XVIII. 39. 2-3; XIX. 12. 2; 21. 3; *FGrHist* III C 2 F 33 'Megasthenes'= Strab. XV. 1. 58 c. 712; 3. 7 c. 730; XVI. 1. 11 c. 741; 2. 41 c. 763; Plut. *Artaks.* XXV. 1-2; *Alk.* XXIV. 7. 1; *Demetr.* 50. 8. 4; Arr. *anab.* IV. 6. 1; VI. 29. 4; VII. 25. 3-6; Theophr. *hist. plant.* IV. 4. 1; 5. 6; 8. 1; IX. 6. 1-4; Cic. *Sen.* 59-60; Ioseph. *Ant. Iud.* I. 37; VII. 347; VIII. 186; IX. 225; X. 46; 226; XII. 233. Öyle ki, Büyük Kyros'un mozolesi *paradeisos*'un içinde yer almaktaydı (*FGrHist* II B 139 F 51 'Aristobulos'= Strab. XV. 3. 7. c. 730).

marangozlar gibi geniş bir hizmetli kadrosu söz konusu edilebilir. Bu işgücünü ve yönetim düzeyini yerli halkın orta ve alt dereceli kişilerinin oluşturması muhtemeldir. Küçük Asya'da Daskyleion⁴⁸, Sardeis⁴⁹ ve Kelainai'da⁵⁰ *paradeisos*'ların varlığı bilinmektedir. Satrabın temel görevleri arasında toprağın ürün veriminin artırılması için sulama sisteminin denetlenmesi ve yeni ürünlerin ekimi yöntemiyle hayvan ve bitki dokusunu korumak da vardı⁵¹. Eyalet valisinin emri altında su kanallarının⁵² bakımı ve tamiriyle ilgilenen çeşitli sulama işçileri (Elamca: *numakaš/numakašpe*)⁵³ ya da hizmetli kadrosu olsa gerektir⁵⁴.

Garnizon askerleri haricinde, olası düşman saldırısı, eyaletinin iç dinamiğini bozacak ayaklanmalar karşısında, valinin ve maiyetindekilerin güvenliğini sağlamak için satrabın emrinde tam teşekküllü bir ordu bulunurdu⁵⁵. Bu birlikler genellikle garnizon askerleri gibi, satraplık merkezlerine yakın ve eyalet bölgesinin kritik arz eden stratejik noktalarında konuşlandırılırdı. Bunların yanı sıra, satrapa tabi Genç Kyros'un dostları (*philoï*), masa yoldaşları (*homotrapezoi*) ve asa taşıyıcıları (*skeptoukhoi*) gibi görevleri bakımından tam manasıyla belirlenemeyen ve nitelendirilemeyen unvanlara rastlanmaktadır⁵⁶.

Satraplıkların geniş coğrafik alana yayılması, birden fazla alt satraplıklara bölüştürülerek yönetilmesini gerekli kılmaktaydı. Eyaletin bu alt birimleri sıklıkla *hyparkhos*; nadiren *arkhon* şeklinde nitelendirilen memurlar tarafından yönetilmekteydi. Anadolu'da Daskyleion satraplığı alt birimlere ayrılarak idare edilmiştir. Troas Bölgesi'nden Skepsis (Kurşunlu), Gergis (Karıncalı), Larisa (Kösedere), Hamaksitos, Kolonai (Beyçayır'ın kuzeyinde), Kebren (Çaldağ), Neandria (Çığırı), Ilion (Hisarlık) ve Kokyliion olmak üzere önemli kentlerin de dâhil edildiği Aiolis alt satraplığının varlığı

⁴⁸ Ksen. *Hell.* IV. 1. 15-16; 33.

⁴⁹ Ksen. *Oecon.* IV. 18-25; Diod. XIV. 80. 2; Ath. *Deip.* XII. 11; 53; Plut. *Alk.* XXIV. 7. 1; Cic. *Sen.* 59-60.

⁵⁰ Ksen. *Anab.* I. 2. 7-9; ayrıca bk. Dandamaev 1984, 114.

⁵¹ Ksen. *Oecon.* IV. 9-11. Pers kralı I. Dareios, Lydia satrabı? Gadatas'e yazdığı çift dilli mektupta (*I. Magnesia* no. 115a str. 5-17= SEG XXVI 1291) "*Euphrates ötesindeki meyve ağaçlarını Aşağı Asya bölgesine taşıyıp ekerek benim toprağımı işliyorsun, senin bu kararını övüyorum ve bu nedenle senin için kralın evinde büyük iyilikler yapılmaya devam edecek*" ibareleriyle bu durumu açıkça belirtir.

⁵² Bu amaçla Persler, uzun ve doğal toprak eğiminden yararlanarak yer altı kanalları (Eski Persçe: *nāvaka*) ile topraklarına yönelttikleri yer altı suyunun kullanılması aracılığıyla yapay sulama sistemi geliştirmişlerdi (Wiesehöfer 2003, 120; ayrıca bk. Tuplin 1987, 133).

⁵³ Hallock 1969, 53; 739.

⁵⁴ *PFT* 1842-1844; 1946-1947 (Hallock 1969, 506-507; 533-546).

⁵⁵ Genç Kyros'un olasılıkla sadece Sardeis Satraplığı'nda emrine verilen 600 kişilik bir süvari ordusu vardı (Ksen. *Anab.* I. 8. 5-6). Ionia *hyparkhos*'u görevini icra ederken Tissaphernes'in komutasında 500'e yakın süvari birliğinin olduğu bilinmektedir (Ksen. *Anab.* I. 2. 4; ayrıca bk. Sekunda 1988, 183).

⁵⁶ *Philoï*: Ksen. *Anab.* I. 9. 31; *Oecon.* IV. 19. Diğer satraplar: örneğin Corn. Nep. *Dat.* XIV. 9. 2; Polyain. *Strat.* VII. 23. 1 '*Mausolos*'. Kral: Hdt. VII. 39; Diod. XV. 10. 3; XVI. 50. 7; XVII. 35. 2-4; Plut. *Them.* XXIX. 1; 5; Plut. *mor.* III. 174 b: *Regum* 3. *Homotrapezoi*: Ksen. *Anab.* I. 8. 25; 9. 31. Diğer satraplar: Ksen. *Kyr.* VIII. 6. 11. Kral: Hdt. III. 132; Ksen. *Kyr.* VIII. 1. 39; 6. 11; *FGrHist* III C 1 688 F 14 (43) '*Ktesias*'= Phot. *Bib.* 72. 41b; *FGrHist* III C 1 689 F 2 '*Kyme*'li *Herakleides*'= Ath. *Deip.* IV. 145a-146b). *Skeptoukhoi*: Ksen. *Anab.* I. 6. 11; 8. 28. Kral: Ksen. *Kyr.* VIII. 1. 38; 3. 15. Kunaksa süvarisi: Ksen. *Anab.* I. 8. 6; 21. Ayrıca bk. Tuplin 1987, 117 dn. 32; Wiesehöfer 2003, 102.

Ayrıca satrapa gezilerinde sürekli iştirak eden, yemeğinin yapılması, çadırının ve yatağının hazırlanmasıyla yükümlü hizmetli (θεράπων) kadrosundan bahsedilmektedir. Daskyleion satrabı Pharnabazos için bk. Ksen. *Hell.* IV. 1. 30.

kesin olarak bilinmektedir⁵⁷. Bu alt birimin *hyparkhos* mevkiine genellikle yerel *dynastes*'ler tercih edilmiştir⁵⁸. Varsayımdan öteye gitmemekle birlikte Bithynia ve Paphlagonia da Daskyleion alt satraplık bölgeleri arasına dâhil edebilir. Bithynia için *hyparkhos* görevini kimlerin üstlendiğini – yani yerel *dyanastes* mi, yoksa bir Pers'in mi atandığını– söylemek mümkün değilse de, Otys/Gyes⁵⁹ örneğinden bilindiği üzere Paphlagonia, vasal kral tarafından idare edilmekteydi. Sardeis satraplığının da Daskyleion eyaleti gibi, alt satraplıklar halinde yönetilmesi oldukça mümkündür. Sardeis satrabının emrinde hizmet veren birden fazla *hyparkhos* belgelenmiştir. Ancak bu satrap yardımcılarının sorumlu oldukları bölgelere ya da kentlere kısmen yer verilmiştir. Lydia ve Ionia'ya atanan *hyparkhos*'lardan ötürü buraların alt birimler olduğu anlaşılmaktadır⁶⁰. MÖ 407 yılında Tissaphernes'in Sardeis satraplığından alınıp Ionia yöneticiliğine getirilmesiyle Ionia için bu durum netlik kazanmaktadır⁶¹. Bu bölgelerdeki satrap yardımcısı görevine yerel seçkinlerden ziyade genellikle Perslerin tercih edildiği anlaşılmaktadır⁶². Karia ve Lykia da MÖ 360/359 yılına kadar bu eyaletin alt satraplıklarını oluşturmuş olmalıdır. Doğu ve Batı olmak üzere iki bölgeye bölünen Lykia, Sardeis satraplığına bağlıyken yerel *dynastes*'lerin idaresi altında oldukları görülmektedir⁶³. Satrap İsyani'ndan yani MÖ 360/359 yılından sonra Karia'ya Lydia satraplığından alınıp ayrı bir eyalet statüsü tanınmıştır. Bununla birlikte Lykia, Karia eyaletine dâhil edilmiş⁶⁴; muhtemelen Karia'nın alt satraplığı haline getirilmiştir. Ancak bu göreve Lykia yerel *dynastes*'lerini atama geleneğinin devam edip etmediği belirsizdir. MÖ 338/337 yılına tarihlenen üç dilli yazıttan Karia satrabı Piksodaros'un Lykia *arkhon*'ları olarak göreve getirdiği Hieron ve Apollodotos bilinmektedir. Ancak onların etnik kimlikleri hakkında bilgiye yer verilmemektedir⁶⁵. Bununla birlikte Klasik Dönem için her ne kadar doğruluğu kanıtlanmamışsa da, Kappadokia da alt satraplıklar halinde idare edilmiş olabilir. Strabon (XII. 1. 2 c. 535) Kappadokia'nın on vilayete (στρατηγία) bölündüğünü Kataonia ile Melitene'nin on vilayetten biri olduğunu ve *strategos* tarafından yönetildiğini aktarır⁶⁶. Nitekim Anadolu'dan Daskyleion'un, Sardeis'in, Karia'nın ve belki de Kappadokia'nın alt satraplıklara bölünerek yönetildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle her satraplık için bölgesel çeşitlilikten kaynaklanan yönetim biçimlerini belirle-

⁵⁷ Ksen. *Anab.* V. 6. 23; ayrıca bk. *Hell.* III. 1. 16; 1. 10-14; Hansen – Nielsen 2004, 1000.

⁵⁸ Aiolis'in yönetimi yerel beylerden Dardanoslu Zenis ve eşi Dardanoslu Mania'ya devredilmiştir (Ksen. *Hell.* III. 1. 10-13).

⁵⁹ *Hell. Oxy.* fr. Lond. XXII (XVII). 1-4; Ksen. *Hell.* IV. 1. 3-14; *Ages.* III. 4; *FGrHist* II B 115 F 179 'Theopompos' = *Ath. Deip.* IV. 144f-145a; *Corn. Nep. Dat.* XIV. 2. 2-5; 3. 1-4; *Plut. Ages.* XI. 1-3.

⁶⁰ Ionia *hyparkhos*'u Tamos (*Thuk.* VIII. 31; 87); Stages (*Thuk.* VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) ve Tissaphernes (Ksen. *Anab.* I. 2. 4); Sardeis satrabının hizmetinde Lydia *hyparkhos*'u Droaphernes bilinmektedir (*SEG* XXIX 1205; XXXV 1253; XXXVI 1089; XLVI 1531).

⁶¹ Ksen. *Hell.* III. 1. 3; *Anab.* I. 1. 6; 8.

⁶² Ionia *hyparkhos*'u Stages (*Thuk.* VIII. 16; Ksen. *Hell.* I. 2. 5) ve Tissaphernes (Ksen. *Anab.* I. 2. 4) Pers'tir, Tamos ise Memphislidir; Lydia *hyparkhos*'u Droaphernes Pers'tir (*SEG* XXIX 1205; XXXV 1253; XXXVI 1089; XLVI 1531).

⁶³ Ksanthoslu Sikas oğlu Kyberniskos (*Hdt.* VII. 98); Kuprilli (Mørkholm – Zahle 1972, 75 vd; 111; Keen 1998, 88-90); Arttumpara (TAM I 11; 29; 104); Perikle (TAM I 104; *FGrHist* II B 115 F 103 (17) 'Theopompos'; Polyain. *strat.* V. 42 'Kharimenes').

⁶⁴ Treuber 1887, 104 vd; Bryce 1983, 39 vd; Weiskopf 1989, 68; Keen 1998, 172-174; ayrıca bk. Hornblower 1982, 180 vdd.

⁶⁵ *SEG* XXVII 942; ayrıca bk. Hornblower 1982, 47-49; 119 vdd; Briant 2002, 707-709; Bosworth 2005, 282.

⁶⁶ Bk. *Corn. Nep. Dat.* XIV. 4. 1 (*Aspis qui Cataoniam tenebet*); ayrıca bk. Tuplin 1987, 121; Balcer 1993, 86 vd.

mek mümkün değilse de, satraplık başkenti devletin idari merkezi olarak hizmet görürdü. Burada haraç ile vergiler toplanır ve depolanır, satrap arşivleri tutulur, kral buyrukları ve fermanlar taşınır. Eyaletlerde Pers idari sistemden ziyade yerel yönetimin ağırlık kazandığı gözlenmektedir. Yerel özerklik ve yetkilerin merkezlikten çıkarılması, Pers İmparatorluğu'nda sistemi çökertici olmaktan çok istikrar kılıcı; ayrıca merkezi hükümeti yerel ihtiyaçlara yönelik daha hoşgörülü ve duyarlı yaptığı anlaşılmaktadır. Satraplar bu sistem içinde bir yandan yerel yönetimi merkezi hükümete bağlayan bürokrasiyi ve sürekliliği sağlamaktayken diğer yandan da eyalet yönetimlerinde uyguladıkları ılımlı politikalarla Pers İmparatorluğu'nun yüzyıllarca Anadolu'da huzur içinde hüküm sürmesine yardımcı olmuşlardır. Ancak satrapların giderek güç kazanması ve merkezi otoritenin iç çekişmelerle zayıflaması satraplık sisteminin dolayısıyla Pers İmparatorluğu'nun çöküşündeki en önemli yapı taşını oluşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Aiskh. *Pers.* (= Aiskhylos, *Persai*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Aeschylus*. Trans. H. W. Smyth. Cambridge 1926.
- App. *Mithr.* (= Appianus, *Mithridateios*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*, vols. I-IV. Trans. H. White. Cambridge, Massachusetts - London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *Oecon.* (= Aristoteles, *Oeconomica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Aristote: Économique*. Eds. B. A. van Groningen – A. Wartelle. Paris 1968.
Oikonomika. Übrstzt. R. Zoepffel. Berlin 2006.
- Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Arrian*, vols. I-II. Trans. P. A. Brunt. Cambridge, Massachusetts - London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).
- Ath. *Deip.* (= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Deipnosophistis*, vols. I-VII. Trans. C. B. Gulick. Cambridge, Massachusetts - London 1927-1999⁶ (The Loeb Classical Library).
- Cic. *Sen.* (= Cicero, *De Senectute*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *M. Tullius Cicero. Cato Maior de Senectute*. M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia. Fasc. 47. Ed. K. Simbeck. Berlin 1917.
Cicero, Dostluk ve Yaşlılık Üzerine. Çev. H. Berat. İstanbul 2013².
- Corn. *Nep.* (= Cornelius Nepos)
Dat. (= Datames) | *Kim.* (= Kimon) | *Kon.* (= Konon)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *On the Great Generals of Foreign Nations*. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge - Massachusetts 1966 (The Loeb Classical Library).
- Curt. (= Quintus Curtius Rufus, *Historiarum Alexandri Magni Macedonis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Quintus Curtius Rufus*. Trans. J. C. Rolfe. Cambridge, Massachusetts - London 1946 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. Trans. R. M. Geer. London - New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- FGrHist *Die Fragmente der griechischen Historiker*, vols. I-XV. Ed. F. Jacoby. Berlin - Leiden 1923-1958.
- Flor. *epit.* (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri II*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*. Trans. E. S. Foster. London - New York 1929 (The Loeb Classical

- Library).
- Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Herodotus*, vols. I-IV. Trans. A. D. Godley. London - New York 1975 (The Loeb Classical Library).
- Hell. Oxy. (= Hellenica Oxyrhynchia)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica Oxyrhynchia*. Eds. & Trans. P. R. Mc Kechnie – S. J. Kern. England 1993.
Hellenica Oxyrhynchia. Ed. V. Bartoletti. Leipzig (1959) 6-37.
- Hes. lex. (= Hesychius Alexandrinus, *Lexicon*)
Kullanılan Metinler: Hesychius Alexandrinus, *Hesychii Alexandrini Lexicon*, vols. I-II [A-O]. Ed. K. Latte. Copenhagen 1953.
- Ioseph. *Ant. Iud.* (= Flavius Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities*, vols. IV-IX. Trans. H. St. J. Thackeray. London - New York 1930-1939 (The Loeb Classical Library).
- Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*. Trans. J. C. Yardley. Intr. R. Develin. Atlanta 1994.
- Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Anabasis*, vols. I-VII. Trans. C. L. Brownson. Cambridge, Massachusetts - London 1968 (The Loeb Classical Library).
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hellenica*, vols. I-III. Trans. C. L. Brownson – O. J. Todd. London - New York 1961 (The Loeb Classical Library).
Ksenophon, *Yunan Tarihi*. Çev. S. Sinanoğlu. Ankara 1999.
- Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Cyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis Opera Omnia*, vol. 4. Oxford 1910.
- Ksen. *Oecon.* (= Ksenophon, *Oeconimicus*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Memorabilia, Oeconomicus*. Trans. E. C. Marchant. London - New York 1997⁹ (The Loeb Classical Library).
Xenophon, *Oeconomicus: A Social and Historical Commentary*. Trans. S. B. Pomeroy. New York 1994.
- Phot. *Bib.* (= Photios, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Photios, *Bibliotheka*. Ed. R. Henry. Paris 1971.
Photius, *The Bibliotheka, A Selection*. Trans. N. G. Wilson. London 2002.
- Plat. *Leg.* (= Platon, *Leges*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plato, Plato in Twelve Volumes*, vols. X-XI. Trans. R. G. Bury. Cambridge, Massachusetts - London 1967 - 1968 (The Loeb Classical Library).

- Plin. *nat.* (= Plinius Caecilius Secundus, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*, vols. I-X. Trans. H. R. Rackham, W. H. S. Jones – D. E. Eichholz. Cambridge, Massachusetts - London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*, vols. I-XIV. Trans. F. C. Babbitt – W. C. Helmbold. London - New York 1928-1967 (The Loeb Classical Library).
- Plut. (= Plutarkhos, Bioi Paralleloi)
Ages. (= Agesilaos) *Alk.* (= Alkibiades) *Artaks.* (= Artakserkses)
Demetr. (= Demetrius) *Them.* (= Themistokles)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*, vols. I-XI. Trans. B. Perrin. London - New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Polyain. *strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Strategemata*. Ed. E. Woelfflin – J. Melber, *Polyaeni Strategematon Libri VIII*. Leipzig (1887) 2-301.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*, vols. I-VI. Trans. W. R. Paton. Cambridge, Massachusetts - London 1922- (The Loeb Classical Library).
- Pomp. Trog. *prolog* (= Pompeius Trogus, *Prologues*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Prologues to the Philippic History of Trogus*. Trans. J. C. Yardley. Intr. R. Develin. Atlanta 1994.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*, vols. I-VIII. Trans. H. L. Jones. London - New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
- Suda (= Suda-Suidas, *Suidae Lexicon*)
Kullanılan Metin: *Suidae Lexicon*. Ed. A. Adler I-IV. Leipzig 1928-1971.
- Tac. *ann.* (= Tacitus, *Annales*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. Trans. J. Jackson. Cambridge, Massachusetts - London 1969 (The Loeb Classical Library).
- Theophr. *hist. plant.* (= Theophrastos, *Historia Plantarum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Theophrastus, *Enquiry into Plants*, vols. I-II. Ed. A. Hort. Cambridge - Massachusetts 1968.
- Thuk. (= Thukydides, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Thucydides Historiae*, vols. I-II. Ed. H. S. Jones – J. E. Powell. Oxford 1942.
Peloponnes Savaşı. Çev. T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Zonar. *epit. hist.* (= Zonarae, *Epitome Historiarum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ioannis Zonarae Epitome Historiarum*, vol III. Ed. L. Dindorf. Leipzig 1868.
- Modern Literatür**
AH *Achaemenid History*. Leiden 1983-.

- AI* *Acta Iranica* (Encyclopédie Permanente des études Iraniennes), Tehran, Liège - Leiden.
- AMI* *Archäologische Mitteilungen aus Iran*. Berlin.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates VI. Eupator, Dionysos: Roma'nın En Büyük Düşmanı*. İstanbul 2007.
- Asher *et al.* 2007 A. Asher, A. Lloyd – A. Corcella, *A Commentary on Herodotus Books I-IV*. Oxford 2007.
- Balcer 1988 J. M. Balcer, "Persian Occupied Thrace (Skudra)". *Historia* 37 (1988) 1-21.
- Balcer 1993 J. M. Balcer, "The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia". *AMI* 26 (1993) 81-90.
- Balcer 1995 J. M. Balcer, *The Persian Conquest of the Greeks 545-450 B.C.* Konstanz 1995.
- Binder 2008 C. Binder, *Plutarchs Vita des Artaxerxes Ein historischer Kommentar*. Berlin-New York 2008.
- Bosworth 2005 A. B. Bosworth, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk*. Çev. H. Çalışkan. Ankara 2005.
- Bremmer 1999 J. N. Bremmer, "Paradise: From Persia, Via Greece, into the Septuagint". Ed. G. P. Luttikhuisen, *Paradise Interpreted: Representations of Biblical Paradise in Judaism and Christianity*. Leiden - Boston (1999) 1-20.
- Briant 1982 P. Briant, *Rois, Tributs et Paysans. Études sur les formations tributaires du Moyen-Orient ancien*. Paris 1982.
- Briant 2002 P. Briant, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*. Trans. P. T. Daniels. Winona Lake 2002.
- Bryce 1983 T. R. Bryce, "Political Unity in Lycia during the "Dynastic". *JNES* 42 (1983) 31-42.
- Chaumont 1990 M. L. Chaumont, "Un nouveau gouverneur de Sardes à l'époque achéménide d'après une inscription récemment découverte". *Syria* 57/3 (1990) 579-608.
- Dandamaev 1984 M. A. Dandamaev, "Royal Paradeisoi in Babylonia". *AI* IX (1984) 113-117.
- Dandamaev 1989 M. A. Dandamaev, *A Political History of the Achaemenid Empire*. Çev. W. J. Vogelsang. Leiden 1989.
- DB* *Dareios Behistan-Bisutun Yazıtı*.
- Debord 1999 P. Debord, *L'Asie Mineure au IVe siècle (412-323 a.C.)*. Bordeaux 1999.
- DNa* *Dareios Naqş-i Rostam Yazıtı*.
- DPe* *Dareios Persepolis Yazıtı*.
- DSe* *Dareios Susa Yazıtı*.
- Facella 2009 M. Facella, "Darius and the Achaemenids in Commagene". Eds. P. Briant – M. Chauveau, *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire Achéménide*. Paris (2009) 379-409.
- Hallock 1969 R. T. Hallock, *Persepolis Fortification Tablets*. Chicago 1969.
- Hansen – Nielsen 2004 M. H. Hansen – T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Po-*

- leis*. Oxford - New York 2004.
- Hinz 1975 W. Hinz, *Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen*. Wiesbaden 1975.
- Historia* *Zeitschrift für alte Geschichte; Revue d' Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivistadi Storia Antiyak*. Stuttgart.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*. Oxford 1982.
- How – Wells 1975⁸ W. W. How – J. Wells, *A Commentary on Herodotus*, vols. I-II. Oxford 1975⁸.
- I. Magnesia *Die Inschriften von Magnesia am Meander*. Ed. O. Kern. Berlin 1900.
- JNES* *Journal of Near Eastern Studies*. Chicago.
- Kawami 1992 T. S. Kawami, "Antike persische Gärten". Ed. M. Carroll-Spillecke, *Der Garten von der Antike bis zum Mittelalter*. Mainz (1992) 81-100.
- Keen 1998 A. G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers c. 545-362 B.C*. Leiden 1998.
- Kent 1953 R. G. Kent, *Old Persian*. New Haven 1953.
- Klinkott 2005 H. Klinkott, *Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume*. Frankfurt 2005.
- Koch 1992 H. Koch, *Es kündigt Dareios der König*. Mainz 1992.
- Kuhrt 2007 A. Kuhrt, *Eski Çağ'da Yakındoğu MÖ. 3000-330*. Çev. D. Şendil. İstanbul 2007.
- Lehman-Haupt 1964 F. Lehman-Haupt, "Satrap". *RE* II A/1 (1964) 82-188.
- Mørkholm – Zahle 1972 O. Mørkholm – J. Zahle, "The Coinage of Kuprlli: Numismatic and Archaeological Study". *Acta Archaeologica* 43 (1972) 57-113.
- OGIS* *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*, vols. I-II. Ed. W. Dittenberger. Leipzig 1903-1905.
- Olba* *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*. Mersin.
- PFT* *Persepolis Fortification Tablets*.
- Porten 1996 B. Porten, *The Elephantine Papyri in English. Three Millennia of Cross-cultural Continuity and Change*. Leiden, New York - Köln 1996.
- RE* *Paulys Real-Encyclopadie der classichen Altertumswissenschaft*. Stuttgart.
- Sarıkaya 2015 S. Sarıkaya, "Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü". *Olba* XXIII (2015) 175-197.
- SEG* *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Eds. H. W. Pleket – R. S. Stroud. Alphen aan den Rijn 1923-.
- Sekunda 1988 N. Sekunda, "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia". *AH* III (1988) 175-196.
- Şahin 1998 S. Şahin, "Nemrut Dağ Tapınak Mezarındaki Büyük Kült Yazıtı Çevirisi". Ed. N. Başgelen, *Tanrılar Dağı Nemrut: Mountain of the Gods*. İstanbul (1998) 31-35.
- TAM* *Tituli Asiae Minoris*. Vienna 1901-.

- Treuber 1887 O. Treuber, *Geschichte der Lykier*. Stuttgart 1887.
- Tuplin 1987 C. Tuplin, "The Administration of the Achaemenid Empire". Ed. I. Carradice, *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*. Oxford (1987) 109-166.
- Weiskopf 1989 M. Weiskopf, *The So-Called "Great Satraps' Revolt", 366-360 B.C. Concerning Local Instability in the Achaemenid Far West*. Stuttgart 1989.
- Wieschöfer 2003 J. Wieschöfer, *Antik Pers Tarihi*. Çev. M. A. İnci. İstanbul 2003.